

POLJA

ČASOPIS ZA KULTURU, UMETNOST I DRUŠTVENA PITANJA

NOVI SAD – GODINA XXIX – CENA 80 DINARA

avgust – septembar '83.

broj 294 – 295

teme broja:
bunjuel
filosofija istorije
dela i tumačenja

za i protiv

luis bunjuel

U vreme nadrealizma, bio je običaj među nama da konačno odvojimo dobro od zla, pravdu od nepravde, lepo od ružnog. Bilo je knjiga koje je trebalo pročitati, onih koje nije trebalo čitati, stvari koje je trebalo činiti, drugih koje je trebalo izbegavati. Inspirirajući se ovim nekadašnjim igrama, okupio sam u ovom poglavlju, dopuštajući sebi da pišem bez plana, izvestan broj stvari prema kojima osećam odvratnost ili sklonost. Savetujem svakom da to uradi jednog dana.

Jako volim *Entomološke uspomene* od Fabra (*Fabre*). Zbog strasti za posmatranjem, zbog ljubavi bez granice prema živim bićima, ova mi knjiga izgleda bez sebi ravne, beskrajno bolja od *Biblije*. Dugo sam govorio da bih na pusto ostrvo poneo samo ovu knjigu.

Volim Markiza de Sada (Marquis de Sade). Imao sam više od dvadeset godina kada sam prvi put čitao Božanstvenog Markiza, u Parizu. Bio je to za mene još jači potres nego čitanje Darvina.

U Berlinu su objavili prvi put *Sto dvadeset dana Sodome* (*Les cent vingt journées de Sodome*), u vrlo malom broju primeraka. Jednog dana, ugledao sam jedan od ovih primeraka kod Roberta Tiala, kod koga sam došao u društvu Roberta Denoa (Robert Desnos). Primerak-relikvija iz kojega su Marsel Prust (Marcel Proust) i drugi čitali ovaj teško pronalazljiv tekst. Pozajmili su mi ga.

Do tada nisam znao ništa o Sadu. U toku čitanja osećao sam se duboko zbunjen. Na Univerzitetu, u Madridu, po pravilu se nije ništa krilo o velikim remek-delima svetske književnosti, od Kamoensa (Camõesa) do Dantea, i od Homera do Servantesa. Kako sam onda mogao da ne znam za postojanje ovako neobične knjige, koja je posmatrala društvo sa svih tačaka gledišta, majstorski, sistematično i uz sve to predlagala kulturnu *tabula rasa*.

Luis bunjuel 1900 – 1983

To je za mene bio veliki potres. Univerzitet me je lagao. Druga su mi se »remek-dela« ukazala odmah lišena vrednosti, svakog značaja. Pokušao sam da ponovo čitam *Božanstvenu komediju*, koja mi se u tom trenutku učinila najmanje poetičnom knjigom na svetu – još manje poetičnom od *Biblije*. A šta tek da kažem za *Oslobodeni Jerusalim*?

Govorio sam sebi: morali su mi dati da čitam Markiza de Sada pre svih stvari. Koliko nepotrebnog čitanja!

Odmah sam želeo da nabavim i druge Sadove knjige, strogo zabranjene, koje su se jedino mogle naći u retkim izdanjima iz XVIII veka. Jedan me je knjižar u Ulici Bonoparta, kod koga su me odveli Breton i Elijar, stavio na listu čekanja, ali mi nikada nije nabavio nijednu Sadovu knjigu. Nasuprot tome, držao sam u ruci originalni rukopis *Sto dvadeset dana Sodome* i čak je trebalo da ga kupim. Na kraju ga je uzeo vikont de Noaj – jedan dosta ogroman svitak papira.

Pozajmio sam od prijatelja *Filozofiju u budoaru* (*La Philosophie dans la boudoir*), koju sam obožavao, *Dijalog između sveštenika i samrtnika*, *Justinu i Žilijetu*. U ovoj poslednjoj knjizi posebno sam voleo scenu između Žilijete i pape, u kojoj joj papa priznaje svoj ateizam. Uostalom, imam unuku koja se zove Žilijeta, ali ostavljam ovaj izbor na dušu svom sinu Žan-Luju.

Breton je imao jedan primerak *Justine*. Rene Krevel, isto tako. Kada je ovaj poslednji izvršio samoubistvo, prvi koji je stigao u njegov stan bio je Dali. Zatim je stigao Breton. Nekoliko sati kasnije stigla je iz Londona jedna Krevelova prijateljica. Ona je primetila u toku preseljavanja, koje je sledilo odmah posle sahrane, nestanak *Justine*.

Neko ju je ukrao. Dali? Nemoguće! Breton? Besmisleno! Uostalom, on je već imao jedan primerak. Bio je to, svakako, neko vrlo blizak Krevelu, koji je, dobro poznavajući njegovu biblioteku, ukrao taj primerak. Krivac je još do danas ostao nekažnjen.

Bio sam jednako iznenađen Sadovim testamentom, u kojem on traži da njegov pepeo bude bačen bilo gde i da čovečanstvo zaboravi njegovu dela, pa čak i njegovo ime. Voleo bih da mogu to isto reći za sebe. Smatram lažnim i opasnim sve komemorativne ceremonije, sve kipove velikih ljudi. Čemu to? Živeo zaborav! Dostojanstvo vidim samo u ništavnosti.

Ako je danas značaj koji sam pridavao Sadu zastareo – jer je oduševljenje za sve stvari kratkotrajno – ne mogu zaboraviti taj kulturni preokret. Uticaj koji je izvršio na mene bio je, bez sumnje, značajan. Povodom *Zlatnog doba*, u kojem su citati iz Sada upadali u oči, Heine je napisao članak protiv mene, tvrdeći da bi Božanstveni Markiz bio jako nezadovoljan. On je bezgranično napadao sve religije, a ja jedino hrišćanstvo. Odgovorio sam mu da mi nije bila namera da poštujem misao jednog mrtvog autora, već da napravim film.

arandelović ● biaš ● bošnjak ● blanšo ● bunjuel ● damnjanović ● donat ● drašković
đurić ● maricki gađanski ● harpanj ● hrabal ● kalik ● kovačević ● krdu ● milošević
mitrović ● o'hara ● pavlović ● pavlovski ● paund ● pisarev ● proklo ● risojević ● slamnig

Jako volim Vagnera (Wagner) koristio sam njegovu muziku u nekoliko filmova, od prvog (*Andaluzijski pas*) do poslednjeg (*Taj mračni predmet želje*). Poznavao sam njegovu muziku dosta dobro.

Jedna od velikih tuga kraja mog života je što ne mogu više da slušam muziku. Već duže vreme, više od dvadeset godina, moje uho ne može da prepozna note – kao kada se slova izmešaju u pisanom tekstu, pomešano štivo. Kad bi mi se nekim čudom mogao vratiti ovaj dar, moja bi starost bila spasena, muzika bi mi izgledala kao vrlo blagi morfijum koji bi me odveo bez nespokojsva u smrt. Ali, kao krajnji spas jedino vidim hodočašće u Lurd.

Kad sam bio mlad, svirao sam violinu, a kasnije, u Parizu, bendžo. Volio sam Betovena, Cezara Franka, Šumana, Debisija i mnogo drugih.

Odnos prema muzici se potpuno promenio od moje mladosti. Kada bi nam saopštili, nekolicke meseci unapred, da će veliki simfonijski orkestar iz Madrida, orkestar velikog ugleda, doći da priredi koncert u Saragosi, osvajalo nas je vrlo prijatno uzbuđenje, istinsko sladostrašće očekivanja. Pripremali smo se, brojali dane, tražili partiture, već smo ih pevušili. Koncertno veče, jedinstvena sreća.

Danas je dovoljno pritisnuti na dugme da bismo odmah, kod svoje kuće, čuli svu muziku sveta. Vidim jasno šta smo izgubili. Ko je dobio? Da bi se dospelo do lepote, čini mi se, potrebna su uvek tri uslova: nadanje, borba, pobjeda.

Volim da jedem rano ujutro, da ležem i da ustajem rano. U ovome sam potpuno anti-Španac.

Volim Sever, hladnoću i kišu. Po ovome sam Španac. Rođen u neplodnoj zemlji, ništa lepše ne mogu da zamislim od ogromnih vlažnih šuma, osvojenih maglom. U svom sam detinjstvu, to sam već rekao, kada smo išli na letovanje u San-Sebastijan, krajnji sever Španije, bio uzbuđen kada sam video paprat i mahovinu na stablu drvca. Volim skandinavsko zemlje, mada ih slabo poznajem, i Rusiju. U sedmoj godini sam napisao bajku od nekoliko strana koja se dešava u Transibiriji, u snežnim stepama.

Volim šum klise. Sećam ga se kao jednog od najlepših šumova na svetu. Čujem ga, s aparatom, ali to nije više taj šum.

ladi čekao stvara velike narode.

Volim istinski hladnoću. Za vreme svoje mladosti, čak i po najvećoj zimi, šetao sam bez kaputa, u košulji i sakou. Osećao sam da me hladnoća napada, ali sam joj odolevao, jer mi se to osećanje sviđalo. Moji su me prijatelji zvali «el sin-abrigo» («beskaputaš»). Jednog dana su me silkali potpuno golog na snegu.

Jedne zime u Parizu, kad je Sena počela da se ledi, čekao sam Huana Vinsensa na stanici Orsej, na koju su stizali vozovi iz Madrida. Hladnoća je bila tako jaka da sam morao da trčim uzduž i popreko po staničnom peronu, što ipak nije sprečilo da dobijem upalu pluća. Čim sam ozdravio, kupio sam toplo odelo, prvo u svom životu.

Tridesetih godina, sa Pepinom Beljom i još jednim prijateljem, artiljerijskim oficijom, išli smo često zimi u Sijera Gadarama. Istinu govoreći, daleko od toga da se bavim zimskim sportovima, mi smo se odmah po dolasku zatvarali u neko sklonište, pored vatre u kojoj su gorela drva, s nekoliko boca na dohvata ruke. S vremena na vreme, izlazili smo da bismo udahnuli nekoliko minuta svež vazduh, uvijeni u šal. Ova *bufanda* dopire do nosa, kao Fernando Reju u *Tristani*.

Razume se da su alpinisti osećali samo prezir prema našem ponašanju.

Ne volim tople zemlje, logična posledica onog što sam prethodno rekao. To što živim u Meksiku, to je slučajnost. Ne volim pustinje, pesak, indijsku, arapsku, a naročito japansku civilizaciju. Po ovome nisam čovek svog vremena. U stvari, ja sam osetljiv samo za grčko-rimsku civilizaciju u kojoj sam odrastao.

Jako volim priče s putovanja u Španiju, koje su pisali engleski i francuski putnici u XVIII veku. I pošto smo u Španiji, volim viteški roman, posebno *Laazarillo de Tormes*, *El Buscon* od Kaveda (Quevedo) i *Zila Blasa*. Ovaj poslednji roman je delo jednog Francuza, Lesaža (Lesage), ali sjajno provedeno XVIII veku od oca Isla, postao je špansko delo. Po meni, ono tačno predstavlja Španiju. Čitao sam ga dobrih desetak puta.

Ne volim mnogo spave, kao većina gluhih. Jednog dana, u Meksiku, video sam dva slepca kako sede jedan pored drugog. Jedan je upravo masturbirao drugog. Bio sam pomalo zaprepašćen ovim susretom.

Pitam se uvek da li su, kao što se to kaže, slepi srećniji od gluhih. Ja to ne verujem. Poznavao sam, međutim, neobičnog slepca koji se zvao Las Heras. Pošto je izgubio vid u osamnaestoj godini, pokušao je nekolicke puta da izvrši samoubistvo i njegov su roditelji zaključali katancima kapke na prozorima njegove sobe. Posle toga se navikao na svoje novo stanje. Vidao sam ga često u Madridu dvadesetih godina. Dolazilo je svake nedelje u kafe Pombo, Ulica Karetas, gde je Gomes dela Serna imao svoj kružok. Pisao je pomalo. Uveče, ako bismo šetali, išao je s nama.

Jednog jutra, dok sam stanovao na trgu Sorbona, neko je zazvonio na vrata. Otvaram, to je Las Heras. Vrlo iznenađen što ga tu vidim, uvodim ga unutra. Rekao mi je da je upravo stigao, da je u Parizu zbog poslova, sasvim sam. Njegov francuski je strašan. Pitao me je da li mogu da ga otpratim do autobusa. Pratim ga i vidim kako ulazi u autobus, sasvim sam u gradu koji ne poznaje i koji ne vidi. To mi je izgledalo neverovatno. Jedan čudan slepac.

Među svim slepim ljudima na svetu, ima jedan koga ne volim mnogo. To je Horhe Luis Borhes (Jorge Luis Borges). Da je dobar pisac, to je očigledno, ali svet je pun dobrih pisaca. Osim toga, ne poštuju nikoga zato što je dobar pisac. Potrebni su i drugi kvaliteti. Horhe Luis Borhes, koga sam srećo dva ili tri puta u životu, ima šezdeset godina i deluje mi uobraženo i samozaljubljeno. U svim njegovim izjavama osećam nešto učenjačko (*sienta catedra*, kako se kaže na španskom) i egzibicionističko. Ne volim reakcionarni ton njegovih pojedinih stavova, ni njegov prezir prema Španiji. Dobar govornik, kao mnogi slepi, Nočelova nagrada mu se javlja kao opsesija u odgovorima novinarima. A svima je jasno da o tome sanja.

Suprotstavljam ovome stav Žan-Pola Sartra koji je, kada ga je nagradila Švedska akademija nauka, odbio nagradu i novac. Pošto sam seznao iz novina o ovom njegovom potezu, poslao sam mu odmah telegram sa svojim čestitkama. Bio sam vrlo uzbuđen.

Razume se, ako bih ponovo srećo Borhesa, možda bih potpuno promenio mišljenje ovog predmeta.

Ne mogu da mislim o slepima a da se ne setim rečenice Benžamena Perea (koju navodim po sećanju, kao i ostalo): «Zar nije istina da mortadelu prave slepi?» Za mene ovo tvrđenje, u obliku pitanja, isto je toliko istinito kao i biblijska istina. Sigurno da pojedini smatraju da je veza između mortadele i slepih besmislena. Za mene je to čaroban primer potpuno iracionalne rečenice, koja je naglo i tajanstveno udarena bleskom istine.

Mrzim pedantizam i žargon. Dešavalo mi se da se smejem do suza čitajući pojedine tekstove u *Cahiers du Cinéma*. U Meksiku, pošto sam imenovan za počasnog predsednika *Centro de Capacitación cinematográfica*, visoke filmske škole, pozvali su me da ih posetim. Predstavili su mi četiri ili pet profesora. Među njima i jednog mladića, korektno obučeno, koji je neprestano crveneo od stida. Pitam ga šta predaje. Odgovara mi: «Semiologiju klonične slike». Ubio bih ga!

Žargonski pedantizam, tipično francuska pojava, pravi tužna pustošenja u nerazvijenim zemljama. Savršeno jasan znak kulturne kolonizacije.

Mrzim do smrti Štajnbeka, posebno zbog teksta koji je napisao u Parizu. Pričao je – ozbiljno – da je video francuskog dečkića kako prolazi pored Jellisejske palate sa bagetom u ruci i njom pokazuje na oružje stražara. Štajnbek smatra da je ovaj gest «uzbudljiv». Dok sam čitao ovaj članak, obuzeo me je božanski bes. Kako čovek može da ima tako malo stida?

Štajnbek ne bi bio ništa bez američkih topova. Stavljam u istu vrstu i Dos Pasosa i Hemingveja. Da su rođeni u Paragvaju ili u Turskoj, ko bi ih čitao? Galdos je pisac često ravan Dostojevskom. Ali, ko ga poznaje izvan Španije.

Volim romansku i gotsku umetnost, naročito katedralu u Segoviji, u Toledu, crkve koje su čitav jedan živi svet. Francuske katedrale poseduje samo hladnu lepotu arhitektonske forme. Ono što mi izgleda neuporedivo je Spektakl skoro beskrajnih meandra u kojima se sanjarenje gubi u minucioznim baroknim obrtima.

Volim manastire, s posebnom nežnošću za manastir El Pualar. Od svih nezaboravnih mesta koja poznajem *lugares entranales*, kaže se na španskom – to je jedno od onih na koje sam najosetljiviji.

Kada sam radio u El Paularu, s Karijerom, odlazili smo skoro svakog dana u pet sati da tu meditiramo. To je dosta veliki gotski manastir. Nije okružen stubovima, već istovetnim zgradama s visokim gotskim prozorima, na kojima su stari kapci uvek bili zatvoreni. Krovovi su bili pokriveni čeramidom. Daske na kopcima bile su polomljene i trava je rasla iz zidova. Svuda tišina.

U sredini manastirskog dvorišta, na maloj gotskoj konstrukciji, oko koje su kamene klupe, nalazi se mesečev sat. Kaluđeri ga pokazuju kao retkost, znak svetlosti noćne.

Stara ograda od šimšira provlači se između kipova s odsečenim vrhovima, koji su stari vekovima.

Tri groba, smeštena jedan pored drugog, privlačila su našu pažnju prilikom svake posete. U prvom, najveličanstvenijem, nalaze se poslednji ostaci jednog od manastirskih nastojnika, i to još od XVI veka. Bez sumnje je ostavio blaženu uspomenu.

U drugom su sahranjene dve žene, majka i kći, poginule u saobraćajnoj nesreći na nekoliko stotina metara od manastira. Pošto niko nije tražio njihova tela, dali su im mesto u manastirskom dvorištu.

Na trećem grobu – vrlo jednostavan kamen, već pokriven suvom travom – ispisano je američko ime. Čovek koji počiva pod ovim kamenom, ispričali su nam kaluđeri, bio je jedan od Trumanovih savetnika u trenutku eksplozije atomske bombe u Hirošimi. Kao mnogi od onih koji su učestvovali u ovom razaranju – na primer, pilot aviona, Amerikanac – i on je doživeo nevni slom. Napustio je porodicu, posao i pobegao. Izvesno vreme proveo je u Meksiku. Odatle je došao u Španiju. Jedne večeri zakucuo je na vrata manastira. Videvši ga iscrpljenog, kaluđeri ga primiše. Umro je nedelju dana kasnije.

Jednog dana su nas kaluđeri pozvali – Karijer i ja smo stanovali u hotelu – na ručak u svoju veliku gotsku trpezariju. Bio je to dosta dobar ručak, s jagnjetinom i krompirom, za vreme kojega je bilo zabranjeno razgovarati. Jedan od benediktinaca čitao je nekog crkvenog oca. Posle večere, prešli smo u drugu prostoriju i uz kafu i čokoladu pričali dugo o svemu i svačemu. Ovi kaluđeri, vrlo jednostavni ljudi, proizvodili su sir i džin (džin su im zabranili jer nisu plaćali taksu), a nedeljom su prodavali turistima razglednice i izrezbarene štapove. Nastojnik manastira je znao za satansku reputaciju svojih filmova, ali se zadovoljio samo da se osmehne. Nije išao nikada u bioskop, rekao mi je to skoro izvinjavajući se.

Užasavam se novinskih fotografija. Dvojica njihovih kolega su me jednog dana opkolili s obe strane, dok sam se šetao putem nedaleko od El Paulara. Skačući oko mene, nisu prestali da me mitraljiraju, uprkos mojoj želji da budem sam. Bio sam već vrlo star da bih mogao da ih kaznim. Žalio sam što nisam bio naoružan.

Volim tačnost. Istinu govoreći, to je čak neka vrsta manije. Ne sećam se da sam zakasnio i jedanput u svom životu. Uvek dodem pre vremena, hodam tamo-amo očekujući pred vratima tačno vreme kada je trebalo da zakucam.

Volim i ne volim paukove. Reč je o nastranosti koju delim sa svojom braćom i sestrama. Privlačnost i odbijanje u isto vreme. U vreme porodičnih okupljanja, mogli smo satima da govorimo o paucima. Do sitnica i strašnih opisa.

Volim barove, alkohol i duvan. Pošto je reč o jednoj tako važnoj oblasti, posvetio sam joj čitavo jedno poglavlje.

Užasavam se gomile. Gomilom nazivam svaki skup veći od šest osoba. Kad razmišljam o velikim okupljanjima ljudi, uvek se setim slavne Vigijske (Weegee) fotografije, koja pokazuje plažu na Koni Ajlandu, nedeljom. To okupljanje za mene je prava misterija koja mi uliva strah.

Volim male alate, male klešta, makaze, lupe, ključ za šrafove. Oni me svuda verno prate kao moja četkica za zube. Pažljivo ih poredam u fioci i uvek se služim njima.

Volim radnike, divim se i zavidim njihovoj veštini.

Volim Kjubrikove (Cubrick) *Staze slave*, Felinijev *Rim*, Ezenštejnovu *Oklopjaču Potemkin*, Ferararijevo *Veliko ždranje*, hedonistički spomenik, veliku tragediju čulnosti, *Gupija crvenih ruku* Žaka Bekera (Jacques Becker) i *Zabranjene igre* Renea Klemena. Voleo sam mnogo, rekao sam već to, prve filmove Frica Langa, Bastera Kitona, Braću Marks, *Rukopis nađen u Saragosi*, roman Potockog (Potocki), a Hasov film, film koji sam gledao tri puta, što predstavlja izuzetak, i koji sam kupio za Meksiko u zamenu za *Simona pustinjača*.

Volim mnogo filmove Renoara koje je snimao do početka rata i Bergmanovu *Personu*. Od Felinijevih filmova volim *Ulucu*, *Noći Kabirije* i *Sladak život*. Nisam nikada video *Dangube* i to želim. Međutim, kad sam gledao *Kazanovu*, izašao sam mnogo pre kraja filma.

Od De Sikinih filmova mnogo volim *Čistače cipela*, *Umberto D* i *Kradljivce bicikla*, u kojem je uspeo da od bicikla napravi glavnu zvezdu. To je čovek koga sam poznao i koga sam osećao bliskim.

Mnogo volim filmove Eriha fon Strohaajma i Šenberga. *Podzemlje (Underworld)* mi se svojevremeno činio kao sjajan film.

Mrzim *Ođavde do večnosti*, ratnu i nacionalističku melodramu, koja je doživela, ovaj, veliki uspeh.

Mnogo volim *Vajdu* i njegove filmove. Nisam ga nikada sreo, ali ima dugo vremena kako je na festivalu u Kanu javno izjavio da su mu moji rani filmovi dali želju da se bavi filmom. To me je podsetilo na moje divljenje za prve filmove Frica Langa, koji su odlučili o mom životu. Nešto me gane u tom tajnom kontinuitetu koji ide iz jednog filma u drugi, iz jedne zemlje u drugu. Vajda mi je jednog dana poslao razglednicu ironično potpisanu s »Vaš učenic«. U njegovom slučaju to me je toliko više uzbuđilo, jer mi se svidaju njegovi filmovi koje sam gledao.

Volim *Manon Kluzoa* i *Atalantu* Žana Vigoa. Posetio sam Vigoa za vreme snimanja tog filma. Uspomena na čoveka fizički slabog, vrlo mladog i ljubaznog.

Među svoje najomiljenije filmove stavljam engleski *Dead of night*, divni skup više priča strase i užasa, *Bele senke nad južnim morima*, koje mi se čine nadmoćnije od Murnauovog *Tabusa*. Obožavam *Dženin portret (Portrait of Jenny)* sa Dženifer Džons, delo nepoznato, tajanstveno i poetično. Negde sam spomenuo svoju ljubav za ovaj film i Seleznik mi je pisao da se zahvali.

Mrzim Roselinijev *Rim*, otvoren grad. Blagi kontrast između mučenog popa i nemačkog oficira, koji u susjednoj prostoriji pije šampanjac sa ženom na kolenima, deluje mi kao odvratn prosede.

Od filmova Karlosa Saure, Aragonca kao i ja, koga poznajem već dugo (čak je uspeo da me nagovori da igram ulogu dželata u njegovom filmu *Tugovanka za dželatom*), voleo sam mnogo *Lov (La Casa)* i *Rodaku Angeliku (La prima Angelica)*. To je reditelj prema kome sam vrlo osetljiv. Nije mi se svidela *Zmija u nadrima (Cris cuervos)*. Nisam video poslednja dva ili tri njegova filma. Ne gledam više nijedan.

Volim *Blago Sijera Madre* Džona Hjustona, koji je bio sniman u blizini San Hose Perua. Hjuston je veliki reditelj, draga ličnost. Veliki deo zasluge što je *Nazaren* prikazan u Kanu pripada njemu. Pošto je video film u Meksiku, proveo je celo jedno jutro telefonirajući u Evropu. Nisam ga zaboravio.

Obožavam tajne prolaze, biblioteke koje se otvaraju u tišini, stepenice kojima se spušta u nepoznato i skrivene kase (imam jednu kod sebe, neću reći gde).

Volim oružje i pucanje. Imao sam šezdeset pet revolvera i pušaka, ali sam najveći deo svoje kolekcije prodao 1964, misleći da ću umreti te godine. Pucao sam svuda pomalo, čak i u svojoj kancelariji, zahvaljujući jednoj metalnoj kutlji koju sam stavljao preko puta mene, na policu za knjige. Ne treba nikada pucati u zatvorenoj prostoriji. Zbog toga sam izgubio jedno oko, u Saragosi.

Moja je specijalnost uvek bila refleksi pucanj iz revolvera. Idete, okrećete se naglo i pucate u siluete – pomalo kao u vesternu.

Volim štapove s mačem unutra. Imam ih pola tuceta. Kad se šetam, oni mi pružaju sigurnost.

Ne volim statistike. To su rane našeg doba. Danas je nemoguće pročitati i jednu stranu u novinama a da na njoj ne nađete statističke podatke. Pored toga, oni su svi lažni. To mogu da dokažem. Isto tako ne volim skraćeniće, drugu savremenu maniju, pre svega američku. U tekstovima iz XIX veka ne nalazimo nijednu skraćenicu.

Volim *zmije neotrovnice*, a naročito *pacove*. Celog života živio sam s pacovima, izuzev poslednjih godina. Potpuno sam ih pripitomljavao, i u najvećem broju slučajeva, sekao sam im repove. (Rep pacova, to je nešto vrlo ružno.) Pacov je strasna i vrlo simpatična životinja. U Meksiku, kada sam ih imao oko četrdeset, otišao sam u planinu i pustio ih.

Užasavam se *vivisekcije*. Jednom, u toku studija, morao sam da razapnem i da seciram oštricom brijača živu žabu, da bismo posmatrali kako radi njeno srce. To iskustvo – ostalo je savršeno nekorisno – uzbuđilo me je za ceo život i još ni danas ne mogu sebi da ga oprostim. Toplo odobravam jednom svom nećaku, velikom američkom neurologu, koji je na putu da dobije Nobelovu nagradu, što je prekinuo s istraživanjima koja zahtevaju vivisekciju. U nekim slučajevima treba reći nauci da ide dodavola.

Volim mnogo rusku književnost. Kada sam došao u Pariz, poznao sam je mnogo bolje od Bretona i Žida. Istina je da je između Španije i Rusije postojalo tajno dopisivanje, koje je prolazilo iznad – ili ispod – Evrope.

Volim operu. Otac me je vodio u operu kada sam imao trinaest godina. Počeo sam s italijanskim operama, a završio s Vagnerom. U dva sam navrata koristio u svojim filmovima libretto opera: *Rigoletto* u filmu *Zaboravljeni* (epizoda s džakom) i *Tosku* u *Groznicu se panje* u *El Pau* (opšta situacija je ista).

Užasavam se pojedinih bioskopskih fasada, naročito u Španiji. One su katkad gnusno egzibicionističke. Kad ih vidim, postidim se i ubrzavam korak.

Volim *torte s kremom* koje u Španiji zovu *Pastelazo*. Više puta sam dolazio i iskušnje da stavim scenu s *pastelazom* u jedan od svojih filmova. Odustajao sam uvek od toga u poslednjem trenutku. Šteta.

Volim *prerušavanje*, i to od detinjstva. Dešavalo mi se u Madridu da se prerušim u sveštenika i da se tako šetam ulicama – prekršaj kažnjiv i do pet godina zatvora. Prerušavao sam se isto tako i u radnike. U tramvaju me niko nije gledao. Dobro se videlo da ne postojim.

S jednim svojim prijateljom, uvek u Madridu, voleo sam da igram *peľafos*, da se pravim Englez, gejak. Ulazili smo u krčmu, obraćao sam se gazdi, namigujući: »Daj de mom prijatelju jednu bananu, pa ćete videti.« On je uzimao bananu i jeo, ne ljušteći je.

Jednog dana, prerušen u oficira, izgradio sam dva artiljerca jer me nisu pozdravili i poslao sam ih da se jave dežurnom oficiru. Drugi put sam s Lorkom, koji je takođe bio prerušen, sreo jednog, tada već slavnog mladog pesnika, koji je umro vrlo mlad. Federiko je počeo da ga vredi. Nije nas prepoznao.

U Meksiku, mnogo godina kasnije, u vreme kada je Luj Mal (Louis Malle) snimao *Viva Maria* u studijima Čurubusko, gde me je ceo svet poznao, stavio sam običnu periku i uputio se ka studijumu. Mimoišao sam se s Lujom Malom, koji me nije prepoznao. Uostalom, niko me nije poznao, ni tehničari koji su me dobro znali, ni Žana Moro s kojom sam snimao film, pa čak ni moj sin Žan-Luj, asistent na filmu.

Prerušavanje je uzbuđljivo iskustvo, koje preporučujem od sveg srca, jer ono omogućava da se vidi i jedan drugi život. Ako se prerušite, na primer, u radnika, automatski vam nude jeftinije šibice. Prolaze uvek ispred vas. Devojke vas ne gledaju nikada. Ovaj svet tad nije stvoren za vas.

Mrzim do smrti bankete i dodele nagrada. Dosta često ove nagrade izazivaju komične neprilike. U Meksiku, 1978. ministar za kulturu uručio mi je Nacionalnu nagradu za umetnost, divnu zlatnu medalju na kojoj je bilo ugravirano moje ime *Bunjuelos*, što na španskom znači *uštipak*. Ispravili su to u toku noći.

Drugi put u Njujorku, na kraju jednog užasnog banketa, uručili su mi neku vrstu povelje na pergamentu obojenom živim bojama. Na njoj je pisalo da sam ja »neizmerno doprineo« razvoju savremene kulture. Nesrećom, jedna pravopisna greška se provukla u reči »neizmerno«, pa je opet trebalo u toku noći popravljati grešku.

Ponekad mi se dešavalo da se javno prikazujem kao, na primer, u San Sebastijanu povodom ne znam kakvog *omaža*. Danas se kajem zbog toga. Vrhunac egzibicionizma postigao je Kluzo (Clouzot) onog dana kada je okupio novinara da bi im saopštio unapred svoj govor.

Volim *ustaljenost* i mesta koja već poznajem. Kad odem u Tolpedo ili Segoviju, sledim uvek isti put, zaustavljam se na istim mestima, tražim za jelo uvek iste stvari. Kad mi ponude putovanje u daleku zemlju, Nju Delhi, na primer, uvek odbijam govoreći: »A šta da radim u Nju Delhiju u tri sata posle podne?«

Volim *haringe u ulju* kako ih pripremaju u Francuskoj i sardine iz konzervi kako ih pripremaju u Aragoniji, marinirane u maslinovom ulju. Volim, takođe, dimljeni losos i kavijar, ali su moji zahtevi što se jela tiče, uglavnom, vrlo jednostavni, ne mnogo istančani. Nisam sladokusac. Dva jajeta na oko pružaju mi više sreće nego »škampi à la kraljica od Rumunije« ili druga jela te vrste.

Mrzim povećanje broja sredstava za informisanje. Čitanje novina je najmučnija stvar na svetu. Da sam diktator, ograničio bih štampu samo na jedan dnevni list i jedan časopis. Oba strogo cenzurisana. Ova bi cenzura bila primenjena samo na informisanje, mišljenje bi ostalo slobodno. Informa-

cije u umetničkom i zabavnom životu su sramotne. Ogromni naslovi – u Meksiku su postigli rekord – a uz to su i senzacionalistički, daju mi želju da povraćam. Svi ti usklipi o bedi da bi se prodalo malo više papira. Čemu to? Uostalom, jedna vest proganja drugu.

Jednog dana, na primer, na festivalu u Kanu, pročitao sam u *Nice – Matinu* krajnje interesantnu vest: pokušali su da dignu u vazduh jednu od kupola crkve Sakre-Ker na Monmartru. Sutradan, želeći da saznam ko su izvršioci ovog novog i smelog poteza, njihove razloge, poreklo, kupio sam iste novine. Tražim: nema ni reči o tome. Neka otmica aviona progutala je Sakre-Ker. Nikada nisu ponovo govorili o tom događaju.

Volim da posmatram životinje, naročito insekte. Ali, mene ne interesuje njihovo fiziološko funkcionisanje, tačna anatomija. Volim da posmatram njihov način života.

Žalim što sam malo lovio u mladosti.

Ne volim one koji znaju istinu, bilo ko da su. Oni su mi dosadni i plaše me. Ja sam antifanatik (fanatično).

Ne volim psihologiju, analize i psihoanalize. Razume se da imam sjajne prijatelje među psihoanalitičarima i pojedini su pisali o mojim filmovima da bi ih objasnili sa svoje tačke gledišta. Niko im i ne brani. S druge strane, nije potrebno da govorim da su mi čitanje Frojda i otkriće nesvesnog, doneli mnogo u mladosti.

Međutim, isto kao što mi psihologija liči na nauku često samovoljnu, stalno opovrgavanu ponašanjem čoveka i skoro potpuno beskorisnu kada je reč o davanju života ljudima, isto mi tako i psihoanaliza izgleda kao lečenje rezervisano samo za jednu društvenu klasu, za jednu kategoriju pojedinaца koji ja ne pripadam.

Za vreme drugog svetskog rata, dok sam radio u Muzeju savremene umetnosti u Njujorku, došao sam na ideju da napravim film o šizofreniji, njenom poreklu, razvoju i lečenju. Govorio sam o tome profesoru Šlezingeru, velikom prijatelju Muzeja, koji mi je rekao: »U Čikagu postoji sjajan centar za psihoanalizu kojim rukovodi slavni doktor Aleksandar, kojem je Frojd bio profesor. Predložim vam da odemo tamo zajedno.«

Evo nas u Čikagu. Centar zauzima tri ili četiri sprata u jednoj luksuznoj zgradi. Prva nas lično Aleksandar i kaže: Ove godine nam ukidaju novčanu pomoć koju smo do sada primali. Bili bismo srećni da uradite nešto da bi ona bila obnovljena. Vaš predlog nas jako interesuje. Naša biblioteka i naši doktori su vam na raspolaganju.«

Jung je gledao *Andaluzijskog psa* i našao je u njemu dobro objašnjenje za »*dementia precoc*«. Zato sam predložio Aleksandru da mu pošaljem kopiju ovog filma. Izjavio je da je oduševljen.

Idući u biblioteku, pogrešio sam vrata. Imao sam vremena da vidim jednu vrlo elegantnu damu koja je ležala na dvanu, usred tretmana, i razljućenog doktora koji se žurio ka vratima da ih zatvori.

Neko mi je rekao da u ovaj centar dolaze samo milijarder i njihove žene. Ako je, na primer, jedna od ovih žena iznenađena kako u banci krade novac, blagajnik neće reći ništa, već će diskretno obavestiti muža i damu šalju kod psihoanalitičara.

Vraćam se u Njujork. Nekoliko dana kasnije stiže pismo od doktora Aleksandra. Video je film *Andaluzijski pas* i izjavljuje da je (ovo su njegovi tačni izrazi) »scared to death« (moralno uplašen, ili ako više volite, prestrašen. Ne želi više nikakve veze s dotičnim Luisom Bunjuelom.

Postavljam jednostavno pitanje: Da li je jezik medicine i jezik psihoanalize? Da li čovek ima želju da ode da priča o svom životu ljudima koji se plaše jednog filma? Da li je to zaista ozbiljno?

Razume se samo po sebi da nisam nikada animio film o šizofreniji.

Volim mnogo bube u glavi. Imam ih nekoliko, o kojima sam govorio ovde-onda. Te bube u glavi pomažu da se živi. Žalim ljude koji ih nemaju.

Volim usamljenost, pod uslovom da neki prijatelj dođe s vremena na vreme da porazgovaramo.

Duboko se užasavam meksikanskih šešira. Želim da kažem i to da prezirem zvanični i organizovani folklor. Volim meksički *charro* kad ga sretnem u polju. Ali ne mogu da ga podnesem sa širokim šeširom na glavi čiji je obod prekriven pozlaćenim ukrasima sa scenama iz noćnih lokala. To isto važi i za aragonsku jota.

Volim kepece. Divim se njihovom samopouzdanju. Smatram da su simpatični, inteligentni i volim da radim s njima. Većina među njima su dobri prema onom kakvi bi mogli da budu. Ni za šta na svetu, bar oni koje ja znam, ne bi želeli da postanu ljudi prema običnom modelu. Imaju, takođe, veliku seksualnu hrabrost. Kepec, koji je igrao u *Nazarenu*, imao je u Meksiku dve ljubavnice normalnog rasta, koje je video jednu posle druge. Pojedine žene vole kepece. Možda zato što imaju utisak da u isto vreme imaju i dete i ljubavnika.

Ne volim prizore smrti, ali me oni u isto vreme privlače. Mumije u Ganahuatu, u Meksiku, koje su začuđujuće sačuvane zahvaljujući prirodni terena, napravile su veliki utisak na mene kada sam ih video na nekoj vrsti groblja. Na njima se vide mašne, dugmad, crno ispod noktiju. Čovek bi poverovao da bi mogao da ode i da pozdravi pre pedeset godina umrlog prijatelja.

Jedan je od mojih prijatelja, Ernesto Garsija, bio sin upravnika groblja u Saragosi, na kojem su mnogobrojna tela bila poredana u udubljenjima u zidu. Jednog jutra, oko 1920, radnici su praznili pojedina udubljenja u zidu da bi napravili mesta za nove mrtve. Ernesto je video kako se zajedno kotrljaju po zemlji, i tu ostaju isprepletani, kostur kaluderice, još uvek obučene u ostatke svoje haljine, i kostur nekog Ciganina koji u ruci drži štap.

Mrzim publicitet i činim sve što mogu da ga izbegnem. Pitaćete me: »Pa, čemu onda ova knjiga?« Najpre odgovaram da je ne bih nikada napisao da sam bio sam. Dodajem da sam proveo ugodno ceo svoj život, među mnogim protivrečnostima, ne pokušavajući da ih smanjim. One su deo mene samog, moje prirodne i stečene neodređenosti.

Između sedam smrtnih grehova, *jednini koji istinski mrzim je zavist*. Drugi grehovi su lični i ne vredaju druge, sem u izvesnim slučajevima srdžbe. Zavist je jedini greh koji neizbežno vodi da želimo smrt osobe čija nas sreća čini nesrećnim.

Izmišljeni primer: Multimilioner iz Los Anđelesa prima novine koje mu svaki dan donosi skromni poštar. Ali, jednog lepog dana poštar se ne pojavi. Multimilioner pita svog slugu za razlog poštarovog nedolaženja. Poštar je dobio, odgovori mu sluga, deset miliona dolara na lutriji i neće više dolaziti.

Tada multimilioner počinje da mrzi poštaru iz dna duše. On mu zavidi na deset miliona dolara i može čak da mu poželi i smrt.

Zavist je španski greh, par excellence.

Ne volim politiku. Oslobođen sam od svake iluzije u ovoj oblasti već četrdeset godina. Ne verujem više u nju. Ima dve ili tri godine kako sam bio zaprepашčen zbog slogana koji su manifestanti levice nosili ulicama Madrida: *Contra Franko estabamos mejor!* (Protiv Franka smo bili bolji!)

Prevod: Nada Bojčić

bunjuel: imenovanje žudnje

(Iz rediteljske beležnice)

boro drašković

Kad bi filmsko platno prosijalo svoju pravu svetlost, univerzum bi iščezao u plamenu. Ne čudi što je Amos Vogel ovu pretaču Bunjuelovu »izjavu o filmu« uzeo kao moto svoje knjige *Subverzivni film*, uvodeći u nju, prirodno, i njegova najbolja dela.

Ova »teorija kataklizme«, zapravo, i nije tako zastrašujuća: sjaj i najkritičnijeg ekrana još uvek je bezazaljen poput gravire koja prikazuje siračka »vatrena ogledala« u akciji paljenja neprijateljskih brodova; vasionki požar će, dakle, još da priče, pre će, možda, sve da iščezne u lenoj katastrofi zaborava.

Ako i zaboravimo sve kadrove Kinoteke, nesumnjivo jedan od najoštrijih nećemo: Bunjuelova britva seče devojčako oko, krupni plan kojim se mogu dati bezbrojna značenja: rasecanje čula vida kao »nadrealistička metafora« za dovođenje u pitanje svakog pogleda na svet.

Oštrica brijača prolazi kroz zenicu. Ova slika noćne more prizvala je druge slike: *Andaluzijski pas* je »rođen iz susreta dva sna«, iz lotreamonovskog susreta Bunjuela i Dalija, iz sretanja *kišobrana* i *mašine za šivenje na operacionom stolu*. *Sade est surrealiste dans le sadisme*, stoji u prvom *Manifestu nadrealizma*. Žorž Sadul još, povodom ovog uznemiravajućeg slučaja »igre snova« budnih spavača, širi sanovnik, od Frojda do... Marksa. Film, mašina za šivenje sanjarlja čitav svet pretvara u operacioni sto. Podvrgnut zahvatu rezanja zenice, gledalac će se naći u »bioskopu slepih«, ukoliko

ne ispunji vigoovski zahtev i filmsku svetlost ne počne da upija nečim višim nego što je »svakodnevno oko«.

Mladalačko vežabanje dejstva hipnoze na prijateljima Bunjuel proširuje u istraživanje hipnotičke moći filma nad bezbrojnim gledaocima u treperavom polumraku biskopa. »Biskop slepih!« zamišljamo uzvik Kafke, u detinjstvu filma suočenog s mogućnošću da pod dejstvom »slika koje svetlucaju i trepere«, pre ili kasnije, zalista postanemo »slepi za stvarnost«. Međutim, apokaliptička vizija svemirskog požara, izazvanog svetlošću filmskog platna, upućuje da se ne radi samo o usavršavanju prolaznog uspavlivanja ganglijskih ćelija velikomoždane kora da bi se pojačao rad *nesvesnog*. Požara, dakako, još zadugo (ako ga ikad bude!), neće biti, ali svest o stvarnosti je prosvetljena i pojačana, reakcije su burne: Breton plače gledajući *Viridijanu*, crkva izopštava reditelja. Projekcije *Andaluzijskog psa* izazivaju skandal i dva spontana pobačaja, na ekran su bačeni šeširi i štapovi. Zbog otkrića *Zemlje bez hleba* (*Las Hurdes*), u kojoj nikad nije čuo pevanje, u kantonu Civilne garde, reditelj je nazvan »sumnjivim razvratnikom, gnusnim narkomanom«, tvorcem »odvratnog, istinski zločinačkog, filma protiv otadžbine«. A film »lude ljubavi«, *Zlatno doba*, pola je veka bio zabranjen za javno prikazivanje – na ekran na kojem je pokazan, bačeno je purpurno mastilo, uz smradne bombe. Uostalom, Bunjuel rado podseća da je za »Nadrealističku revoluciju« napisao kako je *Andaluzijski pas* »javni poziv na ubistvo«.

Ako postoji reditelj koji može da izazove divljenje u čoveku ogrezlom u isti posao, onda je to sigurno Bunjuel: začuđujuća je lakoća i dubina s kojom dovršava svoja dela ovaj starac, pa ipak »najmladi od svih majstora filma«. Snimajući poslednjih nekoliko filmova, doduše, napušta mesto iza kamere; iz udobne fotelje, posredstvom video-tehnike, upravlja glumcem i kadrom, ali smanjena fizička pokretljivost ne omogućava blistri duh. Njegovi kadrovi i dalje ne dolaze jedan iz drugog, nego uvek »proizlaze jedan iz drugog«. Iz svake njegove slike možeš iscediti sok, kaže nam prijatelj posle jedne nedelje Bunjuelovih filmova. Taj utisak sigurno izaziva neočekivanost, bogatstvo i životnost njegovih kadrova, ali i snage ukroćene celine, ukupnost njegova misli, neugasiva čulnost...

Ipak, slutio je da neće stići da ostvari zamisao filma zasnovanog na zlokobnom, »trostrukom saučesništvu nauke, terorizma i informacija«. Tako njegov poslednji film ostaje *Taj mračni predmet želje*, koji sadrži tek toliko terorizma da počta vreme i frustriranu erotsku žudnju. *Taj mračni predmet želje* Bunjuel pravi prema romanu *Žena i lutka* Pjera Luisa, čiju savremenost